

Resentimentas egalitariniuose judėjimuose: Slavojaus Žižeko atsakas Peteriui Sloterdijkui

Andrijauskas, Jokūbas

Resentimentas egalitariniuose judėjimuose: Slavojaus Žižeko atsakas Peteriui Sloterdijkui

Problemos, vol. 99, 2021

Vilniaus Universitetas, Lituania

Disponible en: <https://www.redalyc.org/articulo.oa?id=694573981002>

DOI: <https://doi.org/10.15388/Problemos.99.2>



Esta obra está bajo una Licencia Creative Commons Atribución 4.0 Internacional.

Resentimentas egalitariniuose judėjimuose: Slavojaus Žižeko atsakas Peteriui Sloterdijkui

Ressentiment in Egalitarian Movements: Slavoj Žižek's Response to Peter Sloterdijk

Jokūbas Andrijauskas jok.andrijauskas@gmail.com

Vytauto Didžiojo universiteto, Lithuania

 <https://orcid.org/0000-0002-3693-2470>

Problemos, vol. 99, 2021

Vilniaus Universitetas, Lithuania

Recepción: 08 Marzo 2021

Aprobación: 30 Marzo 2021

DOI: <https://doi.org/10.15388/Problemos.99.2>

Redalyc: <https://www.redalyc.org/articulo.oa?id=694573981002>

Summary: Straipsnyje aptariu Peterio Sloterdijko knygoje *Zorn und Zeit* pateikiamą egalitarinių projektų kritiką ir jai suformuluotą Slavojaus Žižeko atsaką. Teigiu, jog abiejų mąstytojų naudojama resentimento samprata svyruoja tarp analitinio ir polemienio aspektų. Sloterdijkas resentimento sąvoka aiškina pykčio transformaciją Vakarų visuomenėse. Jo manymu, graikams būdingas belaiskis pyktis krikščionybėje ir vėlesniuose emancipaciniuose judėjimuose įgauna laikiškumo formą ir tampa istoriniu keršto ir resentimento projektu. Tačiau parodau, kad kartu su šiuo analitiniu požiūriu autorius numato ir politinį-poleminį argumentavimą siekiant delegituoti kairiuosius judėjimus. Aptariu Žižeko resentimento sąvokos conceptualizaciją, kuri pasižymi tuo pačiu dvilypumu, viena vertus, resentmentas įvedamas kaip poleminė alternatyva Sloterdijko delegitimacijos bandymams, kita vertus, šia sąvoka aiškinami su pykčiu ir pavydu susiję reiškiniai. Galiausiai, teigiu, jog šių filosofų pozicijos skiriasi poleminiu požiūriu, tačiau analitiniu yra suderinamos.

Keywords: resentmentas, Peteris Sloterdijkas, Slavojus Žižekas, kerštas, egalitarizmas.

Abstract: I discuss Peter Sloterdijk's critique of egalitarian projects presented in his book *Zorn und Zeit* and Slavoj Žižek's response to it. My claim is that both of these thinkers show an oscillation between polemical and analytical aspects when using the concept of *ressentiment*. By using the concept of *ressentiment*, Sloterdijk explains the transformation of anger in Western societies. He holds that the atemporal anger, which characterized ancient greeks assumes a temporal form and becomes the project of revenge and *ressentiment* under Christianity and later emancipatory movements. I show that alongside this view, the author implies a political-polemical argumentation with the intent of delegitimizing the political left movements. Then I discuss the notion of *ressentiment* in Žižek's view, which implies the same ambivalence, on the one hand, this concept is introduced as an alternative to Sloterdijk's attempts at delegitimation, on the other, it seeks to explain anger and revenge related phenomena. At last, I claim that Sloterdijk's and Žižek's positions differ on the polemical aspect, but are compatible analytically.

Keywords: resentment, Peter Sloterdijk, Slavoj Žižek, revenge, egalitarianism.

Įvadas

Šiame darbe aptariama Peterio Sloterdijko egalitarinių judėjimų kritika, suformuluota knygoje *Pyktis ir laikas* (*Zorn und Zeit*), ir politinės kairės filosofo Slavojaus Žižeko atsakas į šią kritiką, išplėtotas knygoje *Smurtas* (*Violence*)¹. Sloterdijko knygoje pristatomas argumentas, jog

įvairūs emancipaciniai judėjimai nuo Didžiosios Prancūzijos revoliucijos iki Spalio revoliucijos ir jų deklaruojami lygybės, teisingumo idealai yra grįsti ne gerais ketinimais, bet nuslopinto keršto afektu – resentimentu². Sloterdijko argumentas atliepia bendresnį resentimento sąvokos vartojimo politinėje filosofijoje problemišumą. Kaip teigia Sjoenas van Tuinenas, „resentimentas yra konceptas, kuris įprastai taikomas poleminiu būdu, nors ir ne visada atvirai, nes naudinga ignoruoti arba neigti jos ginčytiną efektyvumą dėl intelektualinės tiesos“ (2018: 10). Resentimento sąvoka politinės filosofijos kontekste visada svyruoja tarp dviejų vartojimo būdų: analitinio ir poleminio. Viena vertus, resentimentas leidžia suprasti perteklinius smurto reiškinius, pykčio transformacijas, moralinių vertinimų inversijas ir t. t. Kita vertus, polemintis teigimas, jog oponentas veikia vadovaudamasis „negarbingomis“ paskatomis yra lengvas ir „pigus“ būdas nuginktyti jo politinius siekius (šiauresnė polemikos sampratos reikšmė, kuria šiame tekste apsiribojama). Šio darbo tikslas – pristatyti minėtose Sloterdijko ir Žižeko knygos pateikiamą resentimento sampratą ir atskleisti šių sampratų santykį su analitiniu ir poleminiu jos panaudojimu. Pirmoje darbo dalyje išsamiau aptariama Sloterdijko knygoje *Pyktis ir laikas* nuo resentimento sampratos neatsiejama pykčio transformacija. Pasitelkdamas *thumos* sąvoką ir prieštaraudamas psichoanalitiniam *eros* sureikšminimui, Sloterdijkas teigia, kad pyktis iš graikams būdingos atemporalios energijos krikščionybėje ir judaizme, o vėliau ir revoliuciniuose judėjimuose transformavosi į resentimentą ir viršindividualius pykčio bankus. Aptariami knygos komentatorių priekaištai, jog Sloterdijko knyga nepasiūlo tinkamų alternatyvų aprašomai šiuolaikinei resentimento situacijai. Teigiama, jog Sloterdijko knygoje egzistuoja įtampa tarp analitinio ir poleminio resentimento sąvokos vartojimo, ir siūloma šiuos du aspektus atskirti (kitaip nei Alberto Toscano, kuris juos mato kaip neatskiriamus). Antroje darbo dalyje analizuojama Žižeko knyga *Smurtas*, kurioje pateikiama alternatyvi resentimento koncepcija su politiniu siekiu legitimuoti emancipacinį smurtą. Dėl to antros darbo dalies pradžioje analizuojamas analitinis Žižeko resentimento sąvokos konceptualizavimas pasitelkiant lakonišką geismo sampratą ir teiginys, jog resentimento logika lemia kai kurias egalitarizmo apraiškas. Argumentuojama, jog Žižekas įveda herojiško resentimento sąvoką kaip poleminę alternatyvą klasikiniam resentimentui ir juo grįstai egalitarinei politikai. Žižeko teigimu, herojiškas resentimentas pasižymi aktyviu veiksmu, kuris nėra atliekamas apeliuojant į aukštesnę instanciją ar suspenduojamas laike kaip kerštas, kuris produkuoja aplinkinius išraiškos būdus. Galiausiai, teigiama, jog Žižeko ir Sloterdijko resentimento sąvokos vartojimas skiriasi poleminiu požiūriu, tačiau yra suderinamas analitiniu.

1. Pykčio raida pagal Sloterdijką

1.1. Pyktis senovės Graikijoje

Sloterdijkas savo knygoje *Pyktis ir laikas* (*Zorn und Zeit*) pristato istorinį, filosofinį pykčio reiškinio raidos pasakojimą. Pykčio genealogiją autorius pradeda nuo senovės graikų pykčio sampratos. Čia Sloterdijkas, remdamasis Homero *Iliada*, nurodo, jog pats pirmas jos žodis yra pyktis (*mênis*)³. Pyktis čia apdainuojamas, šlovinamas kaip ontologizuojantis aktas, vertas dievų dėmesio: „Daina, skirta herojiškai kovotojo energijai, su kuria senovės žmonių *epos* prasideda, iškelia pyktį į rangą substancijos, iš kurios formuojamas pasaulis. Pagal šią senovės ontologiją, pasaulis yra bendra jame vykstančių kovų suma“ (Sloterdijk 2010: 6). Tokia ontologija pateikia ir savitą subjektyvumo sampratą, nes pyktis nėra suprantamas vien kaip tai, ką asmuo turi savyje. Kaip teigia Sloterdijkas: „Homerui dar neegzistuoja vidinis hegemoninis principas, koherentiškas „Aš“, kuris būtų atsakingas už psichinio lauko vienybę ir savikontrolę. Veikiau „asmuo“ tampa afektų ar dalinių energijų susitikimo vieta“ (2010: 11). Plėtodamas šią „homerišką psichologiją“, autorius nurodo, jog graikams *thumos*⁴, suprantamas kaip organas krūtinėje, funkcionuoja tiek kaip reaktyvus, individą peržengiančių afektų receptorius, tiek kaip aktyvi, už jo emocinius protrūkius atsakinga sielos dalis. Sloterdijko teigimu, graikų visuomenei pereinant nuo heroizmu grįstos prie labiau pilietiškos įvyksta pykčio „prijaukinimas“ – išlieka tik tokios pykčio formos, kurios yra naudingos visuomenei, dėl to, pavyzdžiui, jau Platono filosofijoje *thumos* pasirodo kaip vyriškas narsumas (*andreia*), ypač svarbus kariams, dar vėlesnė stoikų filosofija propaguoja pykčio suvaldymą ir t. t.

Sloterdijko manymu, *thumos*, kaip asmens poelgius aiškinantysis motyvas, šiais laikais yra pamirštas. Dėl to autorius kritikuoja psichoanalizę, kuri pagrindiniu individo poelgių stimuliu laiko erotinius potraukius, „pamatinio nesusipratimo, kuriam psichoanalizė pasidavė, šaltinis yra įsišaknijęs natūralistiškai paslėptoje kriptofilosofinėje pretenzijoje paaiškinti visą žmogaus būklę remiantis libido dinamika, t. y. iš eroticizmo požiūrio taško“ (Sloterdijk 2010: 13). Psichoanalizėje tokios tumotinės⁵ apraiškos kaip žmogaus išdidumas, narsa, pripažinimo siekis, garbės ir orumo jausmas, pasipiktinimas, keršto siekis ir t. t. yra išvedamos iš geidžiančiojo prado ir dažniausiai suprantamos kaip simptominiai, antriniai dariniai⁶. Kaip teigia Sloterdijkas, „[t]okio vienpusiško erotizavimo kaina yra didelė. Iš tiesų tumotinės dimensijos „užtemimas“ padaro žmogišką elgseną nesuprantamą. Vos pritariame šiam klaidingam požiūriui, tampa neįmanoma suprasti žmonių įtampos ir kovos situacijose“ (2010: 20). Dėl šios priežasties autorius psichoanalizei eksplicitiškai priešpriešina *Iliadoje* pateikiamą subjektyvumo sampratą, kuria remdamasis aiškina tumotinius pykčio pokyčius Vakarų kultūros istorijoje, pradedant senovės graikais ir baigiant šiuolaikinėmis terorizmo ir protestų apraiškomis. Tokią konceptualinę psychopolitinę⁷ prieigą

autorius vadina tumotika. Žvelgiant iš tokios teorinės perspektyvos, tumotinės įtampos apibrėžia žmonių grupes, o politika pasirodo kaip „organizuotas pyktis“ (Sloterdijk 2010: 26). Retorika čia suprantama kaip tam tikras įrankis, kurį pasitelkus manipuliuojama tumotinėmis energijomis. Kaip teigia Davidas Hancockas, „[r]etorika turi galią formuoti žmonių grupės individualų pyktį, kilusį iš pripažinimo stygiaus, nukreipiant į kolektyvinius veiksmus“ (2015: 269). Šis aspektas yra itin svarbus, nes Sloterdijkas daugiausiai dėmesio skiria nagrinėti būtent tokiems atvejams, kada individualios pykčio apraiškos yra akumuliuojamos pasitelkiant universalistinius politinius ar religinius projektus.

1.2. Pykčio laikiškumas ir apokaliptinė pasaulėžiūra

Kaip nurodo Sloterdijko knygos pavadinimas, autoriui itin svarbus santykis tarp pykčio ir laiko. Jau aptartas herojiškas senovės Graikijos pyktis yra belaikis: „Pykstančiam asmeniui, kaip ir laimingam, laikas neegzistuoja. Čia ir dabar šurmulys neutralizuoja retrospektyvias ir perspektyvias laiko ekstazes jas abi pradangindamas momentinėje energijos tėkmėje. Ši implikuoja sugrįžimą į mistinį gyvulišką laiką, kuris, kaip teigia jo žinovai, turi nuolatos pabėgančio dabar aspektą“ (Sloterdijk 2010: 60). Toks pyktis yra beprasmis, subjekto energija yra švaistoma be tikslo, dėl to laike neatsiranda praeitiškumo ir ateitiškumo dimensijos. Homeriškasis herojus savo pyktį be suspendavimo eksternalizuoja, dėl to Sloterdijkas teigia, jog pyktis pasižymi išcentriškumu, staigiu savęs išreiškimu. Pyktis įgauna laikiškumo formą, kada virsta kerštu. Keršto atveju atsiranda tai, ką autorius vadina egzistenciniu laiku, kuris pasižymi praeities įsisąmoninimu ir ateities numatymu. Taip yra todėl, jog pykčio „išsiliejimas“ suspenduojamas, atidedamas vėlesniam laikui. Komentuodamas šią Sloterdijko mintį, Evgeni Pavlovas teigia „Motyvuotas keršto gyvenimas yra prasmingas gyvenimas, nes jis yra varomas būsimu keršto troškimo išsipildymu. Jis atranda savo tinkamiausią formą įvairiuose religiniuose reikalavimuose atidėti (*postpone*) nusidėjusių bausmę, kuri nors ir yra deleguojama aukštesnės būtybės galutiniam keršto aktui, vis dėlto esmiškai išlieka savotiška savarankiško teisingumo priedanga“ (2011: 128). Sloterdijkui ypač rūpi religinis keršto aspektas, nes, pasak autoriaus, judaizme ir krikščionybėje belaikis kerštas įgauna laikišką ir į universalumą pretenduojančią formą.

Krikščionybėje, anot Sloterdijko, kerštas „sublimuojasi“ į apokaliptinę pasaulėžiūrą. Pastaroji pasižymi skriaudėjui atkeršyti negalinčių žmonių apeliacija į Dievą, kuris istorijos pabaigoje išlygina visas neteisybes pasmerkdamas nusidėjėlius ir prasikaltusiuosius pragaro kančioms. Krikščionybės bandymą įforminti įvairias pykčio apraiškas Sloterdijkas mato kaip tam tikrą savitą psychopolitinę „pykčio ekonomiką“. Jai paaiškinti jis įveda centrinę jo tolesnei argumentacijai pykčio banko sąvoką. Autorius pasitelkia šią sąvoką norėdamas nusakyti tokius simbolinius darinius, kurie įformina pyktį ekonominėmis operacijomis. Žmonės vietoj betikslinio pykčio išekvojimo „investuoja“ jį į teorijas

ar judėjimus, kur pyktis yra „tvarkomas“ ir „taupomas“ vėlesnėms „išlaidoms“. Tokiu būdu pykčio banko sąvoka įgalina tyrime pereiti nuo individualios pykčio psichologijos prie viršindividualių projektų, kurie „valdo“ daugelio žmonių pyktį. Pykčio banko koncepciją autorius glaudžiai susieja su resentimento, kaip tam tikros keršto formos, samprata, nes pastaroji nurodo į suspenduotą pyktį, kuris vietoj betarpiškos iškrovos ieško šalutinių išraiškos būdų. Pykčio bankai tampa tokiais „aplinkkeliais“. Apeliacijos į Dievą yra ne kas kita, kaip nuorodos į „žmogaus rūstybės santaupų ir užšaldyto keršto troškimo vietą-saugyklą. Piktasis Dievas administruoja resentimento sąskaitas, kurios deponuojamos jam arba jo žiauriems pavaldiniams tam, kad būtų pasiruošta jas atsiimti vėlesniu metu“ (Sloterdijk 2010: 104). Apokaliptinė viltis pasižymi nuostata, jog „šis“ pasaulis neišvengiamai vieną dieną sužlugs. Kitaip tariant, vietoj betikslinio pykčio švaistymo tikėjimas į Dievą atveria galimybę pyktį, tiksliau tariant, pasyvų kerštą (resentimentą) atidėti su tam tikra nuostata, jog šis atidėjimas paskutinio teismo dieną „atsipirks“, nes Dievas prasikaltusį žmogų nubaus su „kaupu“. Tokiu būdu pykčio ekonomika atveria istorijos galimybę – suspenduojant atemporalų pyktį ir jį investuojant į transcendentinį banką, susidaro laikiškumo dimensija. Čia išryškėja paradoksas, kada įvyksta visuotinė keršto teisės delegacija transcendentiniam Dievui, paskiros keršto apraiškos pasirodo kaip Dievo teisės transgresija: „Tikras kerštas, kaip ir meilė, visada laukia. Tačiau jis reikalauja paskatinančio pagrindimo ir palaikančios motyvacijos. Tiesioginės ir eikvios keršto iškrovos gali būti sustabdytos tik Dievui užimant keršytojo poziciją, įvykdyti keršto aktą reiškia uzurpuoti kerštingojo Dievo privilegiją“ (Pavlov 2011: 128). Kaip vėliau knygoje teigia autorius, šiuo draudimu be reikalo eikvoti pyktį pasižymi ir vėlesni, sekuliarizuoti pykčio bankai.

1.3. Revoliuciniai pykčio bankai

Anot Sloterdijko, žmonėms, kurie tiki apokaliptine pasaulio vizija, būdingas pralinksminėjimas, kuris kyla iš supratimo, jog galiausiai viskas įvyks kitaip, nei mano sėkmingieji. Čia autorius ypač remiasi ankstyvuoju krikščionių teologu Kvintu Tertulijonu, kurio tekstuose tvirtinama, jog krikščionys turėtų džiaugtis faktu, kad Paskutinio teismo dieną kentės net ir kilmingieji bedieviai, o tikintieji bus išgelbėti. Tie, kurie gyvena gerai „istoriniame“ laike, kentės jam pasibaigus. Kaip teigia Sloterdijkas: „Kentėk laike, džiaukis amžinybėje; džiaukis laike, kentėk visą amžinybę. Resentimento patenkinimas yra išimtinai užtikrinamas numatymu, jog ateityje pozicijos apsikeis“ (2010: 112). Tokiu būdu apokaliptinė vizija ne tik pažada atpildą, bet ir savotišku būdu pateisina resentimentą ir kentėjimą šiame pasaulyje. Kentėjimas nėra beprasmis, jis tampa neišvengiama bendro apokaliptinio pasakojimo dalimi. Tokiame pasakojime „istoriniame“ laike kentėjęs krikščionis ir laimingą gyvenimą gyvenęs bedievis susikeičia vietomis. Šiame pozicijų apvertime Sloterdijkas įžvelgia vėlesnės, sekuliarios revoliucijos idėjos

pagrindą: „Politinių krizių modernybėje metu linksmumas sudaro paketą su sukilimu. <...> Laikas nuo laiko jis primena mums, kad viskas gali pasirodyti visai kitaip, nei tikisi gerai pavalgę ir nusisekę žmonės“ (2010: 114). Tiek apokaliptinis, tiek revoliucinis požiūriai tapatūs tuo, jog čia suponuojamas galutinis nelygybių pašalinimas, kuris numato nuskriausto žmogaus išankstinį džiaugsmą dėl šio fakto. Čia taip pat atsiranda galimybė keršto vaizdinį suvokti kaip turintį asociacijas su džiugesio, linksmumo, o ne pykčio ar pagiežos afektais.

Sloterdijkas toliau plėtoja tezę, jog po „Dievo mirties“ atsiranda „naujo pykčio nešėjo poreikis“ (2010: 118). Didžioji Prancūzijos revoliucija, XIX ir XX amžių revoliuciniai judėjimai funkcionuoja remdamiesi naujais pykčio bankais, kuriuose nelieta apeliacijų į transcendentinį Dievą. Dėl šios priežasties išnyksta krikščionybei būdingas pykčio suspendavimas, paremtas nuostata, kad pyktis bus atpirktas „laikų pabaigoje“. Nauji revoliuciniai judėjimai, ypač apeliuojantys į komunizmą, pokyčio tarp neteisingo hierarchinio pasiskirstymo visuomenėje reikalauja be apeliacijų į kitą, neistorinį laiką. Toks pykčio išlaisvinimas ir emancipacijos reikalavimas šiame pasaulyje sukuria palankias sąlygas smurtui. Kaip teigia Stevenas Connors: „Tai, kaip neapykanta ir kerštas yra naudojami „pasaulinio komunizmo pykčio bankui“ palaikyti, sudaro sąlygas neišsivaizduojamai skerdimo industrializacijai Rusijoje, Kinijoje, Kambodžoje ir kitur. Tai yra tokie realizuotos kairės holokausto atvejai, kurie nacių priverčia atrodyti kaip mėgėjus, kurie laiką leidžia sodo nameliuose“ (2011: 110). Sloterdijkas išskiria marksizmą kaip idėjų sistemą, kuri pagrindė didžiuosius revoliucinius pykčio bankus. Autoriaus teigimu, proletariatas atstovauja tumotinei grupei, kuri turi istorinę mesianistinę misiją revoliucijos būdu išlaisvinti žmoniją iš susvetimėjimo ir nelygybės. Tokiu būdu, kaip ir krikščioniški svarstymai apie Paskutinio teismo dieną, visos revoliucinės emancipacijos idėjos ir lygybės idealai slepia pykčio ir keršto afektus, kurie „iškraunami“ juos perkuriant į viršindividualias konceptualines sistemas.

Kaip teigia Sloterdijkas, su Lenino atėjimu į valdžią susiformuoja tam tikra žudymo „kultūra“: „Aktyvistai buvo įsitikinę, jog žudymas tarnaujant didžiam tikslui reiškia tragišką dorybių atsisakymą. Kai kurie jame matė asmeninės moralės paaukojimą dėl revoliucijos deivės. <...> Nenoras žudyti, aktyvistų požiūriu, buvo akivaizdžiausias buržuazinio ištizimo ženklas“ (2010: 151). Autoriaus teigimu, Lenino valdymo metu vykdyti žudymo „ekscesai“ turėjo aiškų psichopolitinį tikslą: jais kuriamas teroras, kuris įgalina tumotinių energijų monopoliją. Tokią pačią funkciją atlieka pykčio administravimas Stalino valdymo metu: „Nuo 1930 metų Stalino politikoje buožių atžvilgiu tamsūs populiarus *thumos* aspektas įsigalėjo kaip esminė varomoji jėga revoliuciniame versle: resentmentas, pavydas, poreikis paniekinti tuos, kurie tariamai ar iš tikrųjų gyveno geriau“ (Sloterdijk 2010: 164). Autorius išryškina svarbų šių žudynių aspektą: pašalinus pirminį priešą pereinama prie nekaltų žmonių (ūkininkų, civilių), nes revoliuciniai pykčio bankai veikia tik pagal keršto logiką, todėl nelikus tikrų priešų pradeda juos „kurti iš nieko“. Realiose marksizmo įgyvendinimo praktikose klasinė skirtis tarp

proletaro ir kapitalisto išsiplečia ir jau apima kitas žmonių grupes, apie kurias Karlas Marxas nešneka.

1.4. Knygos išvados ir jų recepcija

Reziumuodamas Sloterdijkas pastebi, jog šiais laikais Vakaruose nebelieka didžiųjų pykčio bankų. Jo teigimu,

jei kas norėtų nusakyti šiuolaikinės tarptautinės psichopolitinės situacijos pobūdį vienu sakiniu, jis turėtų būti toks: mes įžengėme į erą, kurioje nėra pykčio kaupimo taškų su globalia perspektyva. Klajokliškos disidentiškos kiekybės, atrodo, nebežino, ar dar egzistuoja tikslas, kurį reikėtų pasiekti. Sen bei ten yra protestų ir žygių su vėliavomis, deklasifikuotų imigrantų pykčio išraiškų deginant mašinas ir oportunistiškų pasipiktinimo bangų. (Sloterdijk 2010: 183)

Kitaip tariant, akumuliatyvūs pykčio dariniai, į kuriuos galima investuoti dėl viršindividualaus plano, pašalinsiančio nelygybę, užleidžia vietą švaistūniškoms pykčio apraiškoms. Autorius akcentuoja, jog pats masių pyktis niekur nedingsta, tiesiog išnyksta conceptualinės formos, kurios galėtų jį apropriuoti ir panaudoti ateitiems tikslams. Kaip pastebi kai kurie komentatoriai, Sloterdijko mintys apie pykčio vaidmenį šiais laikais pasižymi tam tikru dviprasmiškumu: „Sloterdijko argumentų rezultatai čia daugeliui pasirodo nuviliantys, ypač tiems, kurie vis dar galvoja apie absoliutų ir negrįžtamą pokytį žmonių santykiuose. Pritardamas tezei, jog pyktis ir jo tumotiniai broliai liberalaus kapitalizmo laikais veikiau suintensyvės nei išsisklaidys, Sloterdijkas nepasiūlo jokios bendros formulės pykčiui įveikti ar sulaukyti“ (Connor 2011: 110). Beveik tokią pačią kritiką išsako ir Christina Veldhoen (2008: 129):

Nors Sloterdijko kontrrevoliucinė programa neturėtų būti suprasta kaip konservatyvi nostalgija aristokratiškam senovės herojų dvasiškumui, ji vis dėlto užima reakcingesnę poziciją progresyvių modernybės judėjimų atžvilgiu aiškiai neartikuliuojant vertingos alternatyvos pykčio problemai. Tai, kas prasideda kaip narsi teorinė pastanga permąstyti thumos vaidmenį šiuolaikinėje politinėje ir socialinėje teorijoje, pasibaigia žurnalistinių eskizų epizodais ir baikščiu spėjimu, jog ilgesnėje perspektyvoje regioniniai pykčio bankai akumuliuos milžiniškus tumotinius potencialus. Galiausiai, ne visai aišku, kaip išvengti šios pykčio akumuliacijos ir kaip galėtų būti pasipriešinta šių dienų „pykčio politikai“, tuo labiau kaip ji galėtų būti neutralizuota ar eliminuota.

Tokiam požiūriui galima paprieštarauti nurodant, jog Sloterdijko tikslas šioje knygoje nėra preskriptyvus, o deskripcinis, dėl to iš jo nederėtų tikėtis pasiūlymų, kaip tvarkyti pyktį šiais laikais (nors, reikia pripažinti, kad kai kurios Sloterdijko mintys neišvengia normatyvinių-moralinių implikacijų – šį aspektą aptarsiu vėliau). Knygos pabaigoje išsakomas Sloterdijko pastabas galima suprasti kaip pastangas atkreipti skaitytojo dėmesį į patį pykčio problemišumą šiais laikais. Toks dėmesio atkreipimas jokių būdu nesuponuoja, jog turėtų būti pateikta ir alternatyva esamai šiuolaikinei tumotinei situacijai. Lyg užbėgdamas savo kritikams už akių, knygos pradžioje Sloterdijkas teigia: „Ši pykčio analizė reikalauja tam tikro asketizmo santykyje su reakcijomis ir interpretacinėmis struktūromis. <...> „Naikinimo“ koncepcija turėtų

būti atsieta nuo bet kokio moralinio vertinimo. Ji turi būti suvokta kaip metabolinis reiškiny, kuris turėtų būti tiriamas anapus įvertinimo ar kritikos“ (2010: 55). Kitaip tariant, Sloterdijko tekste galima atrasti teiginių, kuriais autorius deklaruoja vien analitinį-tiriamąjį požiūrį, o tyrimo objektą svarsto anapus moralinio vertinimo.

2. Slavojaus Žižeko atsakas Peteriui Sloterdijkui

2.1. Alberto Toscano ir Slavojaus Žižeko kritika

Turint omenyje Sloterdijko nuolat akcentuojamą mintį, jog ligšioliniai kairiųjų politiniai idealai ir siekiai yra grįsti ne gerais ketinimais, bet pykčio, resentimento, keršto afektais, lengva suprasti neigiamą marksizmo tradicijai artimų filosofų aptartos knygos recepciją. Kaip pastebi Sjoerdas van Tuinenas, „atsakydami Slavojus Žižekas ir Alberto Toscano jau pasmerkė Sloterdijko knygą“ (2010: 48). Skirtingai nei anksčiau aptarta Sloterdijko knygos išvadų kritika, kurioje išsakomas normatyvių alternatyvų esamai situacijai stygius, kairieji mąstytojai Sloterdijkui kaip tik priekaištauja, jog jo tekstas turi vertinamąją, preskripcinę funkciją, kuria siekiama demaskuoti ir pasmerkti bet kokią emancipacinę, į lygybę ir universalumą apeliuojantį projektą. Knygoje *Fanatiškumas: apie idėjos naudojimą* (*Fanaticism: On the Uses of an Idea*) filosofas Alberto Toscano (2010: 34–36) teigia:

Kaip aiškėja iš jo išvadų, Sloterdijko niurzgėjimas ne tik paaiškinamasis, bet ir normatyvus. Pyktis ir laikas ne tik pateikia skirtingus pasakojimus ir fenomenologijas apie entuziazmą abstrakcijoms, bet taip pat mums liepia atsisakyti abstrakcijomis besiremiančios politikos ir idėjiniam universalizmui būdingo ekstremizmo. <...> Sloterdijkas taip pat priklauso tiems intelektualiams mūsų istorinio momento gydytojams (clinicians), kurie mano, jog mums reikia tiek patvirtinti karingų pasijų pražūtį, nulemtą globalaus kapitalizmo, tiek būti patenkintiems nuobodžia apatija, kuri tariamai apibūdina užbaigtą liberalizmą, kuriam neramumą kelia tik atkritimas į religinį užsidegimą.

Toks priekaištas kyla dėl to, jog Sloterdijkas klasikinę politinę teoriją pakeičia jau minėtu tumotikos projektu, kuris turi tam tikrą materialistinę prielaidą. Remiantis tumotika politiniai dariniai ir abstraktūs idealai analizuojami kaip tumotinių energijų išraiškos. Dėl šios priežasties Toscano minimas universalizmas ir abstrakti politika neišvengiamai pasirodo tik kaip pykčio ir keršto „sublimuoti“ dariniai. Tokioje tumotikos suponuojamoje conceptualinėje paradigmoje atrodo nelieta vietos legitimuotam apeliavimui į emancipacinius idealus. Būtent šis momentas labiausiai kritikuojamas Toscano tekste. Kitaip tariant, čia kritika nukreipiama ne į moralinius Sloterdijko teorijos teiginius, bet parodoma, jog pati deskripcijos ir aiškinimo siekiu besivadovaujanti teorija turi moralinę arba „ideologinę“ funkciją.

Tiek Toscano, tiek Žižeko taikiniu tampa Sloterdijko vartojama resentimento (iš prancūzų k. – *ressentiment*) sąvoka. Tai, kaip ji vartojama Sloterdijko tekste, nurodo į Nietzsche's filosofinį kontekstą. Jame sąvoka taip pat, kaip ir Sloterdijko tekste, vartojama paaiškinti

tokias Vakarų kultūros vertybes kaip lygybė, demokratija, laisvė ir t. t., referuojant jas į psichofiziologinius keršto, apmaudo afektus. Kaip jau buvo minėta, Toscano teigimu, toks resentimento sąvokos vartojimas siekia delegituoti postkomunistinius kairiųjų politinius siekius. Žižekas (2010: 179) pateikia panašią kritiką Sloterdijko atžvilgiu:

Taigi kokia yra P. Sloterdijko programa? Reikia judėti „Anapus resentimento“⁸, kaip byloja knygos paskutinio poskyrio pavadinimas. Reikia delegituoti fatalinį ryšį ir visas resentimento formas tarp intelektualų, įskaitant pagarbius feministus, postkolonializmo ir ekologijos šalininkus. Reikėtų iš naujo įtvirtinti liberaliąją nuostatą, kurią pirmasis suformulavo Johnas Locke'as, pasiūlęs gyvenimo, laisvės ir nuosavybės triadą, ir pagydyti ją karčia nyčiška antiresentimento piliule.

Pastebėjimas, jog Sloterdijkas siekia šiuolaikinės kairės delegitimacijos, atrodytų, yra pagrįstas, nes Sloterdijkas šiuolaikinius akademinės bendruomenės kairiuosius perdėtai vadina kairiaisiais fašistais (*Linksfaschismus*) (2010: 67). Tokio tipo teiginiai, atrodytų, nederą su Sloterdijko knygos pradžioje iškeltu „šaltakraujiškai“ objektyviu ir asketišku pykčio ir destruktijos tyrimo siekiu. Šioje vietoje atsiskleidžia darbo pradžioje minėtas resentimento sąvokos vartojimo dvilypumas. Viena vertus, Sloterdijkas ją vartoja kaip analitinį „instrumentą“ tirti su pykčiu ir kerštu susijusiems reiškiniams, kita vertus, knygos *Pyktis ir laikas* pabaigoje skaitytojo neapleidžia įspūdis, kad visa knyga buvo parašyta tam, kad autorius galiausiai galėtų nuginčyti šių laikų kairiuosius akademikus. Vis dėlto prieštaraučiau Toscano siūlymui net ir analitinę Sloterdijko knygos dalį suprasti kaip iš esmės ideologizuotą. Manau, jog produktyviau būtų atskirti analitinę ir poleminę šios knygos dalis. Panašiai daro ir Žižekas, kuris, nors ir nesutinka su Sloterdijko poleminiais aspektais, priima resentmentą kaip analitinę sąvoką

2.2. Resentimentas kaip pirmoji pykčio artikuliacija

Žižeko knyga *Smurtas* pasižymi dviem aspektais: pirma, joje konceptualizuojamos šiuolaikinei visuomenei būdingos smurto formos, antra, siekiama apmąstyti emancipuojančio smurto galimybę. Kaip teigiama lietuviško leidimo pratarinėje, „[š]iandien, praėjus 20 metų po Berlyno sienos nugriovimo, mes išgyvename tam tikrą *unbehagen*, sietiną su liberaliu kapitalizmu, tad keltinas toks kertinis klausimas: kas artikuluos šį nepasitenkinimą? Čia ir slypi didysis kairės uždavinys“ (Žižek 2010: 10). Citatoje minimas nepasitenkinimas, neramumas šiuolaikinėje visuomenėje atliepia Sloterdijko jau aptartą tezę, jog postkomunistinė kultūra pasižymi pykčiu, kuris „prarado“ žinojimą, simbolines formas, kuriomis jis galėtų būti mobilizuotas. Pirmąją knygoje aptariamą smurto tipą Žižekas vadina subjektyviu smurtu, kuris „atliekamas aiškiai identifikuojamų veikėjų <...> ir yra matomas kaip „normalios“, nusistovėjusios, taikios būsenos sutrikdymas“ (2010: 11–12). Subjektyvų smurtą autorius papildė objektyviu smurtu, kurį išskiria į sisteminį (socioekonominės kapitalizmo sistemos vykdoma opresija, išnaudojimas ir t. t., klasikinio marksizmo

tezė) ir simbolinį (kalba apskritai suprata kaip smurtinis simbolinio universumo primetimas realybei). Žižekas argumentuoja, jog objektyvus smurtas palaiko *status quo* ir tik jo fone gali pasirodyti subjektyvus smurtas, kuris „drumsčia“ pastovumą. Autorius kritikuoja, jo manymu, per didelį susikonservavimą į subjektyvų smurtą, ignoruojant objektyvų: „Šis konservavimasis į subjektyvų smurtą, tą, kurį sukelia konkretūs visuomenės veikėjai, blogi individai, disciplinuoti represiniai aparatai, fanatiškos minios, – ar jis nėra kiek įtartinas, o tiksliau, ar nėra simptomiškas? Argi jis nebando desperatiškai atitraukti mūsų dėmesio nuo tikrųjų bėdų?“ (2010: 20).

Taip Žižekas supranta pačios sistemos „vykdomą“ smurtą. Nors aiškiai šios skirties autorius nedaro, vis dėlto galima teigti, jog ir smurtas *prieš* sistemą išsiskiria į dvi dalis: reaktyviu sentimentu grįstą smurtą ir emancipuojantį aktyvų smurtą. Pirmasis pasižymi resentimentu ir yra būdingas fundamentalistams ir egalitarizmo idėjos sekėjams. Skyrelį „Teroristinis resentimentas“ autorius pradeda klausimu: „Tačiau ar teroristiniai fundamentalistai – tebūnie jie krikščionys ar musulmonai – tikrai yra fundamentalistai tiesiogine šios sąvokos prasme? Ar jie iš tiesų tiki? Jiems trūksta ypatybės, lengvai leidžiančios atpažinti visus autentiškus fundamentalistus nuo Tibeto budistų iki JAV amišų: resentimento ir pavydo nebuvimo, gilaus abejingumo netikinčiųjų gyvenimo būdai“ (Žižek 2010: 89). Žižeko manymu, fundamentalistų pykčio proveržiai kyla dėl to, jog jie „internalizuoja“ vakarietiškus liberalios demokratijos standartus, pagal kuriuos save matuoja. Tokiu būdu fundamentalistinis pyktis yra grynai reaktyvus, visi jų siekiai ir idealai išvedami iš menkumo jausmo, kuris kyla dėl pamatinės geismo struktūros. Čia Žižekas (2010: 90–91) apeliuoja į lakonišką geismo sampratą:

Kaip suformulavo J. Lacanas, žmogiškojo troškimo problema ta, kad tai visada yra „Kito geismas“ (desire of the Other) visomis šios sąvokos prasmėmis: troškimas Kito (desire for the Other), troškimas būti Kito trokštamam ir ypač troškimas to, ko trokšta Kitas. Dėl pastarojo [troškimo aspekto] pavydą, kuris apima resentimentą, reikia suprasti kaip konstitutyvų žmogiško troškimo komponentą.

Tokiu būdu Žižekas, kitaip nei Toscano, resentimentą supranta ne kaip ideologizuotą sąvoką, kuria siekiama diskredituoti, bet kaip konceptą, kuris nusako iš geismo kylantį prigimtinių reiškinių. Žižekas „reapropriuoja“ šią sąvoką pasitelkdamas psichoanalitinį požiūrį. Resentimentas Sloterdijkui buvo išskirtinai *thumos* išraiška, o Žižekas kalbėdamas apie resentimentą apeliuoja į geismą, *eros*. Resentimento subjektas „pavydi ne to, kad Kitas turi vertingą objektą kaip tokį, bet greičiau būdo, kuriuo Kitas geba *mégautis* tuo objektu“ (Žižek 2010: 93). Tokia geismo logika Žižekui apibrėžia fundamentalistų pasiaukojimą ir įprastai suprantamą egalitarizmą: „Štai priežastis, kodėl egalitarizmas pats niekada nebus priimtas už gryną pinigą: egalitarinio teisingumo samprata (ir praktika) tiek, kiek ją palaiko pavydas, remiasi standartinio išsižadėjimo kitų labai inversija: „Aš pasirengęs atsakyti to, kad kiti (tai pat) NE (įgalėtų) to turėti!“ (Žižek 2010: 95). Kitaip tariant, skirtingai nei Toscano, Žižekas sutinka su Sloterdijko pateikiama egalitarinių

judėjimų kritika. Nors resentimentas išvedamas iš geismo ir pavydo, vis dėlto, Žižeko teigimu, egalitarizmas, kuriuo pasižymi politinė kairė, taip pat gali būti determinuotas ne geros valios ar „autentiško“ altruizmo, bet resentimento, kuomet kito pralaimėjimas suvokiamas kaip mano pergalė. Lygybė suprantama kaip „aplinkkelis“, kuriuo resentimento žmogus išpildo kerštą. Toks conceptualinis judesys iš pažiūros atrodo kontrintuityvus, turint omenyje, jog Žižekas save pozicionuoja kaip kairės mąstytoją. Vis dėlto, kaip teigia Zahi Zalloua, „tai nėra Žižeko paskutinis žodis egalitarizmo atžvilgiu. Nežvelgdamas į tai kaip į conceptualinę akligatvį, beviltišką Kairės siekį (*cause*), Žižekas išlaiko poreikį tiksliai mąstyti egalitarizmo kalbą globalaus kapitalizmo amžiuje“ (2012: 55–56). Paradoksaliu būdu Žižekas „egalitarizmo kalbą“ mąsto remdamasis ta pačia resentimento sąvoka.

2.3. Herojiškas resentimentas kaip emancipuojantis pyktis

Kaip alternatyvą resentimentu grįstai politikai Žižekas įveda „herojiško resentimento“ sąvoką. Ją Žižekas pristato aptardamas holokaustą išgyvenusio rašytojo Jeano Amery atvejį. Pastarajam resentimentas yra ne silpnų, kerštingų žmonių išraiška, bet pasipriešinimas per greitam nuoskaudos ar nusikaltimo panaikinimui. Kaip teigia Žižekas, „reikėtų pabrėžti visiškai antinyčiską šios pozicijos reikšmę: čia resentimentas neturi nieko bendro su vergų morale. Jis veikiau laikytinas atsisakymu „normalizuoti“ nusikaltimą, padaryti jį įprastų, paaiškinamų, pateisinamų dalykų sekos dėmeniu, integruoti jį į prasmingą gyvenimo naratyvą“ (2010: 180). Amery palaiko tokią resentimento sampratą, priešpriešinamą su tuometinėje Vokietijoje įsiviravusiais diskursais, kuriais siekta minimizuoti nacių vykdytus nusikaltimus. Tokia pačia laikysena pasižymi prancūzų filosofas Vladimiras Jankelevitchius, kuris savo tekste „Ar turėtume jiems atleisti?“ (*Pardonner?*) teigia, jog „atleidimas mirė koncentracijos stovyklose. <...> Tai yra mūsų resentimentas. Nes resentimentas taip pat gali būti atnaujintu ir intensyviai išgyvenamu neatperkamo dalyko jausmu; jis priešinasi moralinei amnestijai, kuri yra ne kas kita, kaip gėdinga amnezija; jis palaiko šventą neramybės ugnį ir tikėjimą nematomais dalykais“ (1996: 567–572). Resentimento, kaip autentiškos moralinės laikysenos, o ne silpnumo išraiškos, koncepcija išsamiau plėtojama Jankelevitchiaus 1967 metais išleistoje knygoje *Atleidimas* (*Le Pardon*).

Žižeko herojiško resentimento sąvoka, Zalloua teigimu, pasižymi aktyviu pasipriešinimu: „savo autentiška forma resentimentas nurodo į aktyvų etinį-politinį pasipriešinimą duotai ideologinei hermeneutikai“ (2012: 56). „Klasikinė“ resentimento samprata nurodo į reaktyvumą – čia silpnas žmogus suspenduoja savo keršto troškimą ir jį pakeičia apeliacijomis į įsivaizduojamą kitą instanciją (Dievas, Komunistų partija, lygybės idealai ir t. t.). Žižeko siūlomas herojiškas resentimentas panašesnis į jau Sloterdijko pristatomą graikų herojams būdingą pyktį, kuris nėra suspenduojamas. Keršto siekiama ne aplinkiniu būdu, sukuriant papildomas aukštesnes instancijas, bet „čia ir dabar“.

Tokiu būdu prieš moralinę neteisybę stojama dabartyje. Nors Žižekas herojišką *resentimentą* siūlo kaip „antinyčią“ sąvoką, Nietzsche's tekstuose vis dėlto galima rasti užuominų, jog autentiškas teisingumas yra įvykdomas spontaniškai, atsisakant *resentimentui* būdingų pykčio užlaikymų: „Aktyvus, puolantis, perdedantis žmogus esti vis dar per šimtą žingsnių arčiau teisingumo negu reaktyvusis. <...> Galiausiai pasidairykime po istoriją: kur apskritai iki šiol pasaulyje įsikūrė teisingumo įgyvendinimas, taip pat ir tikrasis teisės poveikis? Gal tarp reaktyvių žmonių? Nieko panašaus: kaip tik tarp aktyviųjų, stipriųjų, spontaniškųjų, agresyviųjų“ (1996: 84–85). Kitaip tariant, Žižekas ir Nietzsche autentiško teisingumo laikyseną įžvelgia aktyviame veiksmė, kada pasipiktinimas nėra suspenduojamas laike (pykčio virtimas kerštu) ir nėra deleguojamas kitai instancijai, kuri už įžeistąjį įvykdo teisingumo aktą. Tokiu būdu Žižekas pateikia alternatyvą Sloterdijko suformuluotai kairiųjų *resentimento* kritikai.

Mano manymu, Žižeko atsakas Sloterdijkui parodo, jog *resentimento* sąvoką galima vartoti kaip produktyvią analitinę priemonę, net jeigu ir būtų nesutariama dėl jos poleminių turinio. Poleminis šios sąvokos aspektas yra gan nuspėjamas, Sloterdijkas yra prielankesnis politinėms dešiniųjų pažiūroms, dėl to nenuostabu, kad jam kairieji egalitariniai judėjimai pasirodo kaip smerktina *resentimento* išraiška. Kaip ir nuspėtinas kairiųjų bandymas repropriuoti *resentimento* sąvoką politiniams tikslams ir siekiant legitimuoti emancipacinį smurtą. Gal skiriasi tai, jog Žižekas nebando paslėpti savo politinių ketinimų, o Sloterdijkas „slapstosi“ apeliacijomis į objektyvumą. Šis aspektas primena Tuineno žodžius: „kas turi teisę valdyti (*wield*) *resentimento* konceptą, šį ginklą, kuris grasina sužeisti tą, kurio rankose jis yra?“ (2018: 11). Filosofiniu požiūriu kur kas įdomesnė ir produktyvesnė yra analitinė prieiga, kuri nors ir abiejų mąstytojų formuluojama skirtingai, vis dėlto sudaro galimybę suprasti įvairius iš suspenduoto keršto ir pavydo kylančius reiškinius. Šiuo aspektu Žižeko ir Sloterdijko *resentimento* sąvokos vartojimas radikaliai nesiskiria, galima netgi teigti, kad savo pritaikymo rezultatais yra suderinamas.

Išvados

Matome, jog Žižekas tiesiogiai atsako Sloterdijko suformuluotai kritikai kairiųjų emancipacinių projektų, kurie vadovaujami abstrakčiais idealais, atžvilgiu. Sloterdijkui modernūs revoliuciniai projektai tėra savotiška apokaliptinio mąstymo, kartu ir *resentimento*, išraiška. Abu šie mąstymo būdai suponuoja aukštesnę instanciją, kuria suspenduojamas pyktis. Žižekas, kitaip nei, pavyzdžiui, Sloterdijką komentuojantis Toscano, priima Sloterdijko analitinį *resentimento* sąvokos pavartojimą, t. y. kad egalitarizmo idealas pasižymi *resentimentu*, keršto afektu. Žižekas šią idėją performuluoja psichoanalitinėje perspektyvoje. Anot jo, *resentimentas* kyla ne iš *thumos*, bet iš pavydo, kuris jaučiamas kito mėgavimuisi. Tokiu būdu apeliavimas į lygybę kyla ne iš geranoriško siekio įgyti, o iš noro iš turinčiojo atimti.

Egalitarizmo idealas tampa aplinkiniu būdu, kuriuo resentimento žmogus įgyvendina kerštą. Tokiai reaktyviai pasipriešinimo, pykčio sampratai Žižekas priešpriešina herojišką resentimentą. Šios koncepcijos įvedimą kviečiame suprasti kaip poleminę pastangą legitimuoti egalitarinėmis idėjomis besivadovaujančius judėjimus (ir, *vice versa*, Sloterdijko resentimento sampratą, nepaisant deklaruojamų objektyvaus tyrimo siekių, derėtų suprasti kaip pastangą egalitarinius judėjimus diksredituoti, delegitimuoti). Tačiau kaip produktyvesnį požiūrio tašką siūlome analitinę prieigą prie resentimento sampratos, kuri įgalina suprasti įvairius su pykčiu ir pavydu susijusius reiškinius.

Literatūra

- Connor, S., 2011. [Reviews] *Terror From the Air* by Peter Sloterdijk, trans. Amy Patton and Steve Corcoran, *Rage and Time: A Psychopolitical Investigation* by Peter Sloterdijk, trans. Mario Wenning, *God's Zeal: The Battle of the Three Monotheisms* by Peter Sloterdijk, trans. Wieland Hoban. *Critical Quarterly* 53 (2): 107–112. doi:<https://doi.org/10.1111/j.1467-8705.2011.01995.x>
- Gutauskas, M., 2011. Kasdienis miglotas cinizmas. *Religija ir kultūra* 8: 37–51. <https://doi.org/10.15388/Relig.2011.0.2755>
- Gutauskas, M., 2012. Cinizmas ir nihilizmas. *Religija ir kultūra* 10: 22–31. <https://doi.org/10.15388/Relig.2012.0.2741>
- Hancock, D., 2015. Thymotic Politics: Sloterdijk, Strauss, and Neoconservatism. *Symploke* 23 (1–2): 269–289. doi:<https://doi.org/10.5250/symploke.23.1-2.0269>
- Homeris, 2007. *Iliada*. Vilnius: Vaga. Iš senosios graikų kalbos vertė Antanas Dambrauskas.
- Jankelevitch, V., 1996. Should We Pardon Them? *Critical Inquiry* 22 (3): 552–572. doi: <https://doi.org/10.2307/1344023>
- Kmita, R., 2013. Pyktis kaip kultūrinė kategorija: ką duotų sengraikiai Sigito Gedos kūrybos interpretacijai? *Colloquia* 30: 56–2. doi:<https://doi.org/10.15388/Relig.2011.0.2755>
- Nietzsche, F., 1996. *Apie moralės genealogiją*. Vilnius: Pradai. Iš vokiečių kalbos vertė Alfonsas Tekorius.
- Pavlov, E. V., 2011. Banking on Rage: Sloterdijk's Thymotic Counterrevolution. *Parallax* 17 (2): 126–130. doi:<https://doi.org/10.1080/13534645.2011.559364>
- Sloterdijk, P., 2010. *Rage and Time: A Psychopolitical Investigation*. New York: Columbia University Press. Translated by Mario Wenning.
- Toscano, A., 2010. *Fanaticism: On the Uses of an Idea*. London, New York: Verso.
- Tuinen, S. van, 2010. A Thymotic Left? Peter Sloterdijk and the Psychopolitics of Ressentiment. *Symploke* 18 (1–2): 47–64. doi:<https://doi.org/10.5250/symploke.18.1-2.0047>
- Tuinen, S. van, 2018. Introduction. In: *The Polemics of Ressentiment: Variations on Nietzsche*, ed. S. Tuinen. London: Bloomsbury Academic, 1–14.

- Veldhoen, C., 2008. Book Reviews: Zorn und Zeit – Politisch-Psychologischer: Sloterdijk Peter, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 2006. *The Sociological Review* 56 (3): 510–513. doi:https://doi.org/10.1111/j.1467-954x.2008.00801_6.x
- Zalloua, Z., 2012. Betting on Ressentiment: Žižek with Nietzsche. *Symploke* 20 (1–2): 53–63. doi:https://doi.org/10.5250/symploke.20.1-2.0053
- Žižek, S., 2008. *Violence*. London: Profile Books.
- Žižek, S., 2010. *Smurtas*. Vilnius: DEMOS. Iš anglų kalbos vertė Andrius Bielskis, Nida Vasiliauskaitė, Aušra Pažeraitė.
- Žukauskaitė, A., 2003. Tikrovės postmodernios grimasos. *Problemos* 64: 89–96. doi: https://doi.org/10.15388/Problemos.2003.64.5357

Notes

- 1 Lietuvių tyrėjų darbai apie Sloterdijką dažniausiai orientuoti į cinizmo sampratos nagrinėjimą, pvz., (Gutauskas 2011, 2012) ir kt. Išimtis šiame kontekste yra Rimanto Kmitos straipsnis *Pyktis kaip kultūrinė kategorija: ką duotų sengraičiai Sigito Gedos kūrybos interpretacijai?* (Kmita 2013), kuriuo remiamasi šiame darbe. Žižeko tyrėjai daugiausiai dėmesio skiria ideologijos ir tikrovės sampratomis, pvz., (Žukauskaitė 2003) ir kt., dėl to Žižeko resentimento samprata ir kartu jo polemika su Sloterdijkku lieka neaptrasta.
- 2 Kaip komentuodamas Nietzsche's resentimento sąvoką teigia Sjoenas van Tuinenas, resentmentas yra „kerštingumo jausmas. Jis kyla iš bejėgystės „sureaguoti“, pakeisti ar pamiršti savo kentėjimo priežastį. Kaip kompensaciją resentmentas projektuoja atidėtą ir įsivaizduojamą kerštą“ (2018: 1).
- 3 Plg. „Pyktį Pelėjo sūnaus Achilo, deive, giedoki“ (2007: 1). Vertė Antanas Dambrauskas.
- 4 Rimantas Kmita straipsnyje *Pyktis kaip kultūrinė kategorija: ką duotų sengraičiai Sigito Gedos kūrybos interpretacijai?* pateikia tokį *thumos* sąvokos paaiškinimą: „Tai graikiškas žodis, kuriuo apibūdinamas organas krūtinėje, iš kurio kyla didžiuliai emociniai protrūkiai, taip pat ir pykčio priepuoliai. Šis žodis apibūdina išdidaus „aš“ žaizdą, jis suvoktas kaip kūno judintojas, kūno energija, kuri po mirties apleidžia kaulus, sąnarius, raumenis. Bendrai *thumos* yra džiaugsmo, pasitenkinimo, meilės, atjautos, pykčio ir t. t. buveinė. Šis organas taip pat stimuliuoja pripažinimo bei šlovės poreikį. *Thumos* priskiriama ir tarpininkavimo funkcija, receptyvus, imlus sąmoningumas, kuris yra savotiškas kanalas, kuriuo dievai perduoda mirtingiesiems žinias“ (2013: 58).
- 5 Žodis „tumotinis“ nurodo į Sloterdijko iš senovės graikų sąvokos *thumos* išvestą neologizmą *thumotic*, kuriuo autorius nusako visus afektus, emocijas ir nuostatas, kurios kyla iš *thumos*.
- 6 Sloterdijkas nurodo, jog Jacques'as Lacanas savo psichoanalitinėje teorijoje *thumos* ir *eros* dimensijas „sutaiko“ geismo sampratoje, kada tuo pat metu numatomas pripažinimo siekis ir troškimas.
- 7 Sloterdijkui psichopolitikos terminas nurodo ne tiek į konkrečią teoriją, kiek į tam tikrą tyrimo kryptį, kuria politinius procesus, siekius bei konceptus siekiama paaiškinti per psichologinę-energetinę prizmę. Tokia tyrimo kryptis, kaip parodysiu vėliau, kai kuriems kairiesiems filosofams atrodo ideologiškai determinuota, nes tokie į universalumą ir abstraktumą apeliuojantys konceptai kaip „visuotinė lygybė“ ar „emancipacija“, jų manymu, pasirodo esantys tik materialių, tumotinių energijų išraiška.
- 8 Knygos *Violence* lietuviškame vertime anglų k. sąvoka *resentment* dažniausiai verčiama pavydu, apmaudu, pagieža. Atsižvelgiant į šios sąvokos nyčiską kontekstą ir konkrečią formuluotę šio autoriaus filosofijoje, ten, kur originale (Žižek 2008) vartojamas *resentment*, šiame darbe verčiu resentmentas.